

Ο χώρος του λεγόμενου *Νυμφαίου*

Νότια του καθεδρικού ναού της Αγίας Σοφίας και λίγο χαμηλότερα από τη στάθμη του περιβάλλοντος χώρου της, βρίσκεται ο αρχαιολογικός χώρος του λεγόμενου *Νυμφαίου*, με την υπόγεια *Κρύπτη* του αγιάσματος του Άι-Γιάννη, την επονομαζόμενη *Κατακόμβη*, που τοπογραφικά αποτελεί φυσική του συνέχεια, αλλά διακόπτεται άμεσα σήμερα από την οδό Μακένζυ Κίνκ, καθώς παρεμβάλλεται μεταξύ τους επάνω σε μία τεχνητά υπερυψωμένη κατασκευή.

Η επέμβαση αυτή έγινε σχεδόν παράλληλα και λίγο μετά την ανασκαφή του χώρου, μεταξύ του 1922 και του 1930, με αιτία τη μεγάλη διαφορά στάθμης της προβλεπόμενης ρυμοτομίας, από αυτές των δύο μνημείων, όταν άρχισε να εφαρμόζεται το νέο ρυμοτομικό σχέδιο του 1921, βασισμένο στις προτάσεις της ομάδας του Hernest Hebrard, μετά τη σχεδόν ολοκληρωτική καταστροφή της πόλης από την πυρκαγιά του 1917 (εικ. 14, 16, 17 και σχ. 12, 13).

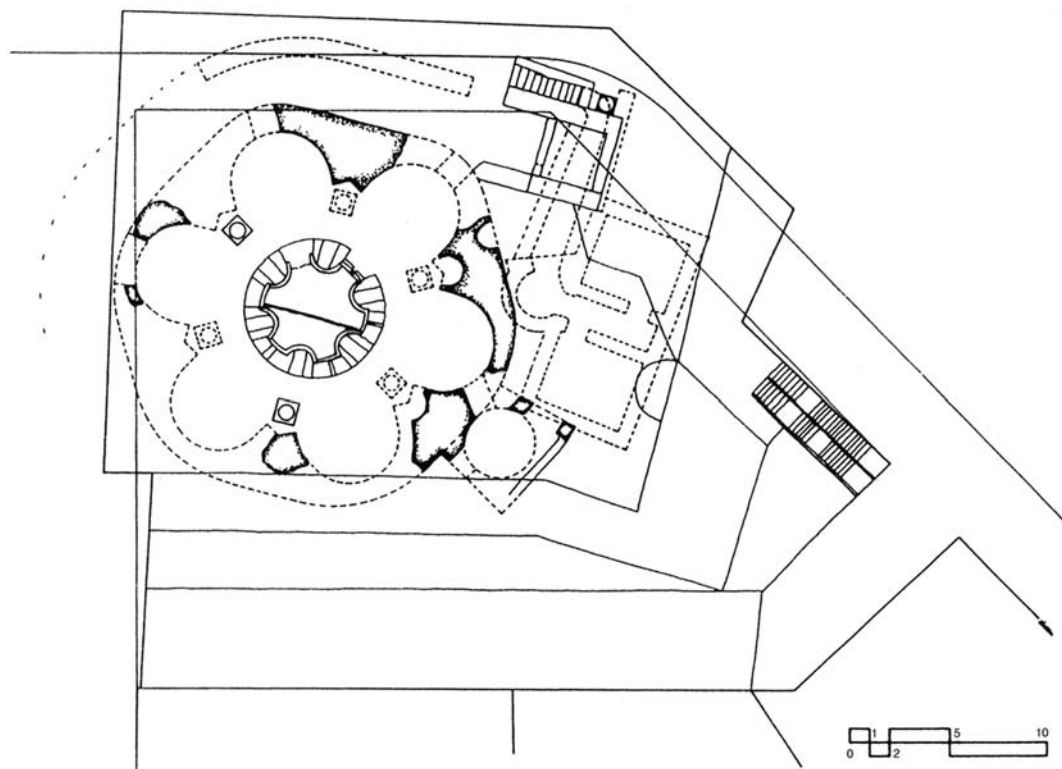
Περιβάλλεται επίσης με τον ίδιο τρόπο, βορειοανατολικά και διαγώνια, από την οδό Παύλου Μελά, δυτικά από την οδό Ικτινίου και νότια, μετά από κλιμακωτή παρεμβολή τεχνητών και φυτεμένων επιπέδων, με μέτωπο οικοδομών.



Εικ. 8. Άποψη του αρχαιολογικού χώρου με το σύγχρονο γυάλινο κέλυφος του ναού του Άι-Γιάννη κάτω από τη στοά, που έγινε για την προστασία του παλαιοχριστιανικού ψηφιδωτού και της εισόδου της *Κρύπτης* το 1992, αντικαθιστώντας στην ίδια θέση το μικρό ορθογώνιο παρεκκλήσι του 1940 (φωτ. Π. Δεβολή).

Σε όλο το μήκος της επαφής του με τους τρεις παραπάνω δρόμους, υπάρχει χαρακτηριστικό προστατευτικό κιγκλίδωμα της ίδιας εποχής, με εξαίρεση μία συμπληρωματική προσθήκη, που τοποθετήθηκε από τον Δήμο σχετικά πρόσφατα για την ασφάλεια των πεζών (σχ. 3).

Η προσπέλαση στον αρχαιολογικό χώρο γίνεται από το πεζοδρόμιο της οδού Παύλου Μελά και στη συμβολή του με τον παρακείμενο πεζόδρομο, με δύο αρκετά φθαρμένες από τη χρήση ευθύγραμμες κλίμακες, παράλληλες προς το τοιχίο αντιστήριξης της οδού. Οι εν λόγω κλίμακες είναι εφραπτόμενες και ασύμβατες μεταξύ τους, διαφορετικής μορφολογίας, αποτέλεσμα της ετερόχρονης κατασκευής τους και έχουν διαχωριστικό κιγκλίδωμα όμοιο με αυτό του πεζοδρομίου (σχ. 3 και 14).



Σχ. 3. Τοπογραφικό του αρχαιολογικού χώρου, με κάτοψη των υφιστάμενων αρχαίων ερειπίων, την περιβάλλουσα ρυμοτομία, με το περίγραμμα της υπερυψωμένης κατασκευής που τον διαχωρίζει από την Αγία Σοφία και τις κλίμακες καθόδου, χωρίς όμως το σημερινό κέλυφος του νεότερου ναού του Άι-Γιάννη (σχ. Π. Δεβολή).

Στον χώρο αυτό, όπως είναι σήμερα τελικά διαμορφωμένος, μετά την αρχική ανασκαφή του, πλαισιωμένος από την υπόστεγη στοά, συνυπάρχουν η παλαιοχριστιανική λατρευτική υπόγεια *Κρύπτη*, η επονομαζόμενη *Κατακόμβη*, το παλαιότερο συνεχόμενο τμήμα της, που είναι μετασκευασμένο την ίδια περίοδο — πρώην *Ρωμαϊκό Κτίσμα* — όπου υπάρχει το αγίασμα και στον υπαίθριο χώρο τα ερείπια ενός μεγάλου εξάγωνου επίσης παλαιοχριστιανικού (όπως αποδεικνύεται παρακάτω) κτιρίου, με γοητευτικές γεωμε-

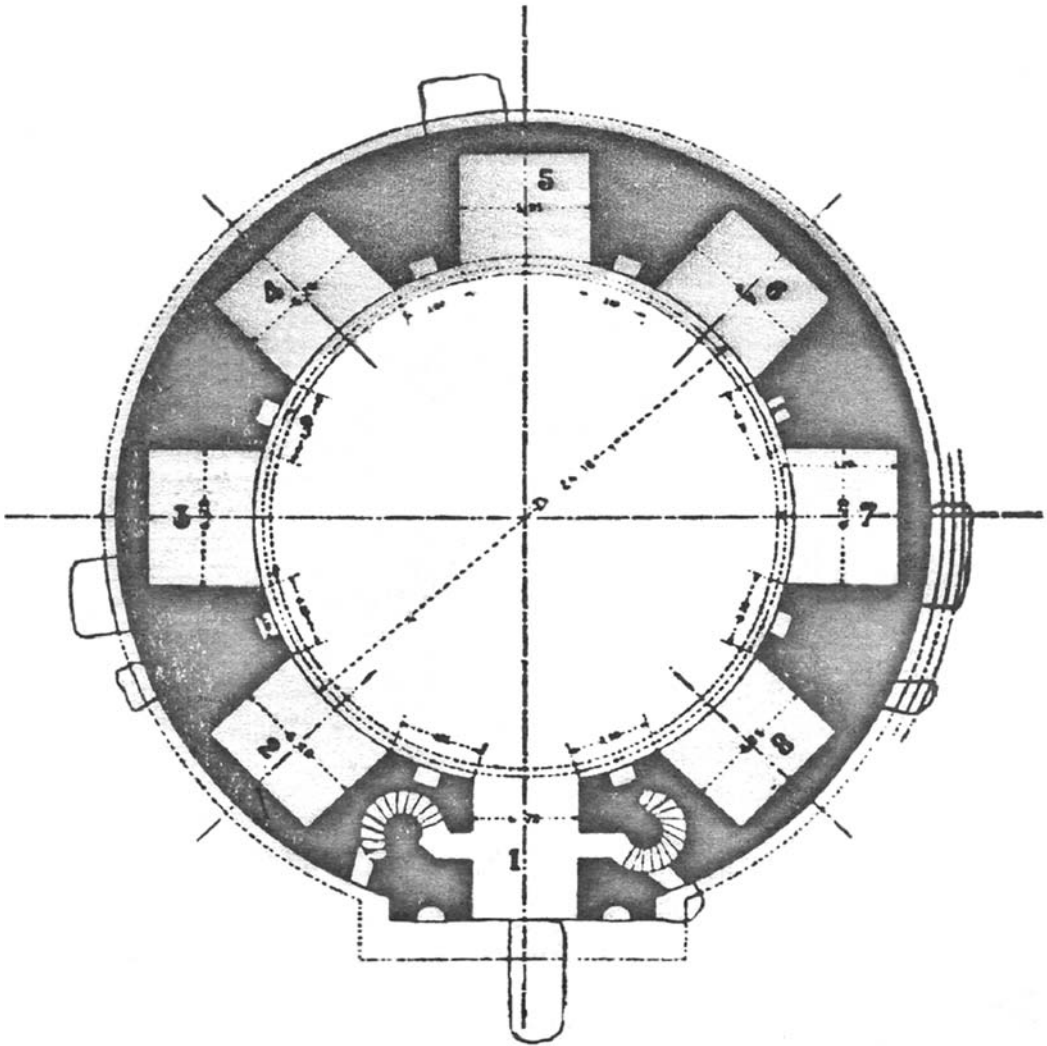
τρικές ιδιομορφίες στη δομή του, το αποκαλούμενο *Νυμφαίο*. Το τελευταίο είναι άμεσα συνδεδεμένο με την πρώτη από τις δύο προϋπάρχουσες βασιλικές, κάτω από τα θεμέλια της Αγίας Σοφίας, που από τη μαρμαρόθετη ημιπόσκαφη *Κολυμβήθρα* στο κέντρο του συμπεραίνεται βέβαια ότι ήταν *Βαπτιστήριο*.

Επάνω από την είσοδο της *Κρύπτης*, υπάρχουν επίσης υπολείμματα τοιχοποιιών συνεχόμενου ορθογώνιου κτίσματος, που πλαισιώνουν ένα ψηφιδωτό δάπεδο, εκ των οποίων μία από από αυτές εφάπτεται με τον αντίστοιχο πεσσό του εξαγώνου (ασυνεχώς όμως κατασκευαστικά) και προς το τμήμα της ανατολικής πλευράς της βορειοανατολικής πλάγιας εισόδου του (βλ. σχ. 3 και ειδικότερα σχ. 33, 60).

Σε προέκταση της βόρειας πλευράς του κτίσματος, με το ψηφιδωτό δάπεδο (εικ. 61, 62 και σχ. 61) και προς τη δυτική πλευρά, εμφανίζεται σε αποτύπωση της αρχικής ανασκαφής τοίχος (σχ. 3 και 33), που περιβάλλει περιμετρικά το κεντρικό εξάγωνο κτίριο.

Οι πληροφορίες όμως για τον τοίχο αυτό, ο οποίος θα πρέπει να βρίσκεται μάλλον κάτω από τη σημερινή στάθμη του εδάφους, είναι ελλιπείς καθώς επιφανειακά δεν διακρίνεται κανένα ίχνος του και, σχεδιαστικά τουλάχιστον, σταματά στο μέσο του βορειοδυτικού πεσσού πριν από τη δυτική πύλη, η οποία βρίσκεται στο κέντρο του άξονα της εγγεγραμμένης κόγχης, χωρίς να αναφέρεται στο σχέδιο πιθανή συνέχειά του ή ο τερματισμός του κατασκευαστικά.

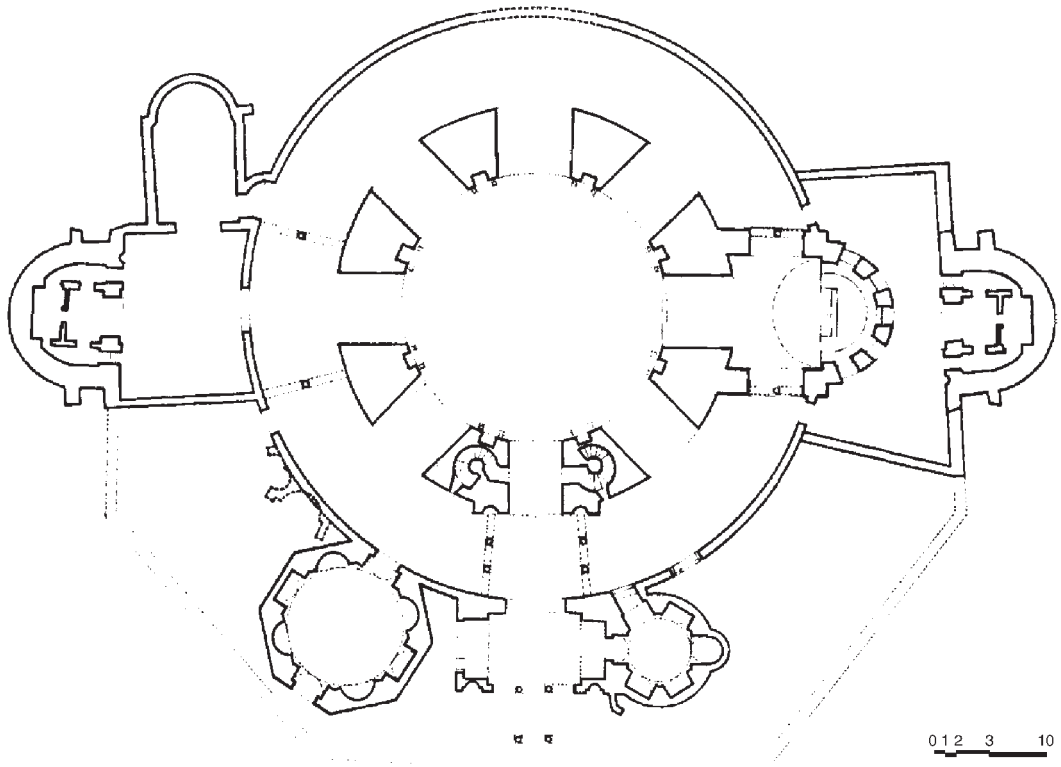
Το πιθανότερο είναι ο περιβάλλων αυτός τοίχος να συνέχιζε μέχρι τον πύργο της κλίμακας ανατολικά, όπως θα δούμε παρακάτω, χρησιμεύοντας ως εξωτερικό κλίτος, μετά τη μετατροπή του *Βαπτιστηρίου* σε ναό-μαρτύριο και τη σύνδεσή του στη συνέχεια με την πρώτη βασιλική από τις δύο,



Σχ. 4. Ροτόντα. Κάτοψη του αρχικού ρωμαϊκού κτιρίου πριν τη μετατροπή του σε χριστιανικό ναό (G. Velenis, *Balkan Studies*, V.15, n.2, 1974, p. 301, fig. 1).

που τα θεμέλιά τους βρίσκονται κάτω από την Αγία Σοφία, με μία εγκάρσια στοά (βλ. σχ. 16 και 17).

Παράδειγμα αντίστοιχης πρακτικής, μετατροπής περικεντρου προϋπάρχοντος κτιρίου σε ναό, κατά την παλαιοχρι-



Σχ. 5. Ροτόντα. Το ρωμαϊκό κτίριο, μετά τη μετατροπή του σε χριστιανικό ναό (σχ. ομάδας Υ.Α.Σ.Β.Ε., 1979, ερευνητικό αρχείο Π. Δεβολή).

στιανική περίοδο στη Θεσσαλονίκη, αποτελεί η Ροτόντα, με την προσθήκη, ως κλίτος, πέρα από την κόγχη του ιερού, και των υπολοίπων προσκτισμάτων του ομόκεντρου περιδρόμου στο ισόγειο.

Πολλά επίσης διάσπαρτα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη, που άλλα έχουν αφεθεί στη θέση που βρέθηκαν, ενώ άλλα μεταφέρθηκαν στο νότιο άκρο, εκεί όπου αρχίζουν τα πατάρια προς τον πεζόδρομο, συμπληρώνουν την εικόνα του αρχαιολογικού χώρου (εικ. 37, 59 και 69).

Κάτω από το υπόστεγο και προς την πλευρά της οδού Παύλου Μελά, ο σύγχρονος ναός του Άι-Γιάννη, με το γυάλινο

πρισματικό κέλυφος, καλύπτει σήμερα το ψηφιδωτό και την είσοδο της *Κρύπτης*, καθώς το 1992, αντικατέστησε τον αρχικό που κτίστηκε το 1940, όπως μαρτυρεί εγγαίνιο έγγραφο (εικ. 8).

Η κατασκευή αυτή έγινε με πρωτοβουλία του ιερέα Θεόφιλου Τερζάκη, με ειδική μελέτη του γράφοντα, μετά από έγκριση της διεύθυνσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού, για την προστασία του ψηφιδωτού και την ασφάλεια προσπέλασης προς την *Κρύπτη*.

Περιμετρικά, κάτω από τα υπόστεγα και προς την οδό Ικτινίου, υπάρχουν άλλα δύο μικρά βοηθητικά διώροφα κτίρια, που κτίστηκαν ως εξαρτήματα του αρχικού τότε ναού, του Άι-Γιάννη.

Ο χώρος αυτός σήμερα αποτελεί λειτουργική συνέχεια του υπάρχοντος ενοριακού ναού και χρησιμοποιείται για υπαίθριες λατρευτικές τελετές και ιερά μυστήρια, χωρίς όμως δυστυχώς να υπάρχει αντίστοιχα η απαραίτητη υποδομή προστασίας και συντήρησης των ακάλυπτων υπαίθριων αρχαίων ερειπίων.

Αρχικά υποστηρίχθηκε ότι το εξάγωνο κτίριο ήταν το αρχαίο *Νυμφαίο*, που μετασκευάστηκε κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο σε *Βαπτιστήριο*, άποψη που χωρίς να έχει τεκμηριωθεί επικράτησε, και το συνοδεύει μέχρι και σήμερα, όπως επίσης και η *Κρύπτη* με το *Αγίασμα*, άγνωστο για ποιο λόγο, επονομάζεται *Κατακόμβη* και είναι γνωστή ευρύτερα με το όνομα αυτό.